

Небојша Владисављевић
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

УДК: 316. 4. 063. 24: 323. 329. 6 (53)
Оригинални научни рад
Примљен: 11. 11. 2013.

СТАБИЛНИ АУТОРИТАРИЗАМ У АРАПСКОМ ПРОЛЕЋУ*

Масовни пројесџи пројив недемократске власти захвајили су њоком арајској пролећа већи део Северне Африке и Блиској Исиока. Зашио ненасилне или оружане ѡбуне нису избиле у свим земљама рејона? Зашио су неки недемократски владари смењени ѡд пројиском „одоздо“, а друји ојсијали на власти? Теоријске расјраве о ујицају сјрукјурних и инсјијуционалних чинилаца на сјабилност ѡлијичких режима и демократизацију указују на мојуће правце анализе ових пролема. Бојисјиво нафјом омојуило је ѡјединим недемократским владарима да избейну широке пројесје а друјима да их усјешно и ѡјово безболно неујралишу. Велики проходи од ексјојације нафје умањили су захјеве грађана за ѡлијичким предсјављањем, олакшали кујовину лојалности и ојачали рејресивни ајарай, као и сјремности њејових пројадника да ујојребе силу према пројивницима режима. Поред ѡја, ојсијанак арајских монархија, као и алжирској рејубликанској режима, сујерше да су аујоритарни рејими сјабилнији од сујанисјичких (личних) режима. Шира друшјивена основа аујоритарних режима, и на њој засноване рејимске коалиције, као и јаке ѡлијичке усјанове, смањили су рејрујини ѡјенцијал пројесјеа и обезбедили чврсј одјовор власти. Сујанисјички рејими, с друје сјране, суочили су се с ејзисјенцијалном прејњом услед омражене личне владавине и ѡкушаја динасјијске сукјесје у рејубликама, уске друшјивене основе режима, велике корујције и неефикасне власти.

Кључне речи: арајско пролеће, пројесјеа, нафја, аујоритаризам, сујанизам, Северна Африка, Блиски Исиок.

* * *

Арајско пролеће је те године почело у децембру.* Масовни протести против недемократске власти избили су на периферији Туниса крајем 2010, а затим су се

---

* Текст је настао у оквиру рада на пројекту „Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179076) и уз подршку Фондације за отворено друштво (Academic Fellowship Program, Open Society Foundation).

проширили на велике градове. Талас мобилизације је убрзо захватио и остале арапске државе Северне Африке – Алжир, Египат, Либију и Мароко – и Блиског Истока, као што су Јемен, Бахреин, Сирија и Јордан. Бекство Бен Алија из Туниса и пад Мубарака с власти у Египту омогућили су одржавање првих, углавном слободних и поштених избора и почетак политичких промена и у осталим арапским земљама. Ненасилни протести прерасли су у оружане побуне у оним државама у којима су недемократске власти покушале да протесте угуше масовном употребом силе, тј. у Либији, Јемену и Сирији. Међународна војна интервенција у Либији завршила се убиством Гадафија и одржавањем вишестраначких избора, док је војна подршка арапских земаља Персијског залива бахреинској династији имала супротан резултат – брутално сузбијање великих демонстрација и других облика протеста. У Сирији и данас траје грађански рат између Асадове војске и разнородних побуњеничких снага.

Арапско пролеће је последњи у низу таласа мобилизације који су у последње четири деценије уздрмали недемократске режиме и покренули демократске промене паралелно у више земаља истог региона. Проблеми као што су узроци и време избијања великих демонстрација, спектар облика протеста, механизми преношења утицаја преко државних граница, одговор недемократских власти на протесте, последице ових догађаја у свакој земљи посебно и у региону у целини, као и њихове шире међународне импликације, закупају пажњу посматрача. Све шира популарна и академска литература о овим догађајима помиње више чинилаца релевантних за објашњење ових проблема, укључујући економске, социјалне и демографске трендове, технолошки развој, нарочито утицај сателитске телевизије и нових друштвених медија, дифузију идеја и репертоара протеста, и међународне дипломатске, војне и економске утицаје (види Lynch, 2012).

Ређе се постављају питања о узроцима битно различитих резултата арапског пролећа у појединим земљама и опстанка највећег броја недемократских режима. Зашто су у неким арапским земљама избиле масовне ненасилне или оружане побуне, с циљем да оборе недемократску власт, а у другима скромни протести с умереним захтевима – или само појединачне јавне критике власти? Зашто су неки од недемократских режима који су се суочили с демонстрацијама подлегли притиску „одоздо“, а други успели да се одрже „у седлу“? Зашто су неки од недемократских режима који су употребили масовну репресију против својих политичких противника успешно сузбили широке протесте, а други остали на власти, па макар и у грађанском рату? Укратко, који су узроци стабилног ауторитаризма усред арапског пролећа? Ова питања су важна не само за разумевање овог таласа мобилизације и његових политичких импликација у арапском свету, већ и за процену домета релевантних теоријских расправа у

упоредној политици, нарочито када је реч упоредној анализи политичких режима и о демократизацији.

У наставку текста понудићу одговоре на горе постављена питања у два корака, ослањајући се на теоријске расправе о утицају структурних и институционалних чинилаца на стабилност политичких режима и на демократизацију. Прво, богатство стечено експлоатацијом нафте подстиче и подржава недемократску владавину. Недемократски режими богати нафтом углавном су избегли масовне демонстрације током арапског пролећа. Насупрот томе, њихове колеге у другим земљама суочиле су се с егзистенцијалном претњом: неки од ових аутократа пали су с власти а други се нашли усред велике политичке нестабилности и неизвесности. Друго, облик политичког режима, и појединих институционалних аранжмана, у значајној мери утиче на политичку стабилност. Ауторитарне монархије – не само у државама богатим нафтом, већ и у онима без овог ресурса – показале су се знатно стабилнијим од република у време арапског таласа мобилизације, а нарочито су нестабилни били режими личне власти. У наредна два одељка текста анализираћу кључне аргументе у теоријским расправама о политичким последицама богатства нафтом и различитих облика политичког режима. Потом ћу испитати ове аргументе на примерима политичких режима који су се нашли усред арапског пролећа и на крају укратко изложити закључке ове анализе.

Нафта и недемократска владавина

Проблем политичких импликација богатства нафтом касно се појављује у расправама изазваним трећим таласом демократизације, тек у последњих десетак-петнаест година. Ипак, аутори-специјалисти за поједине земље Блиског Истока и Северне Африке и раније су писали о овом питању, нарочито када је реч о појму рентијерске државе (види Anderson, 1987). Већина аутора који се баве друштвеним последицама богатства нафтом и другим природним ресурсима, пре свега минералима као што су природни гас и дијаманти, слаже се да постоји „нафтна клетва“ или „клетва природних ресурса“. Наиме, огромни профити засновани на експлоатацији нафтних резерви, тзв. нафтне ренте, успоравају економски развој јер подривају ефикасност државне управе и владавину права и подстичу корупцију (Sachs and Warner, 1999; Sala-i-Martin and Subramanian, 2003). Поред тога, нафта и демократија се „не мешају“, а ова тврдња важи и када је реч о богатству другим врстама минерала, нпр. природним гасом и дијамантима. Богатство природним ресурсима, у ствари, подстиче недемократску владавину (Ross, 2001; Jensen and Wantchekon, 2004). Коначно, у овим земљама знатно чешће избијају грађански ратови јер су потенцијални побуњеници или сепесионисти подстакнути атрактивним пленом (Collier and Hoeffler, 2004; Ross, 2012). У овом

тексту, испитаћу само онај део „нафтне клетве“ који говори о подстицању ауторитаризма.

Став да се нафта и демократија „не мешају“ има основу у реалности. Трећи талас демократизације донео је успостављање демократских установа у великом броју земаља Јужне Европе, Јужне Америке, Источне и Југоисточне Азије, Источне Европе, централне Америке и подсахарске Африке. Почетком седамдесетих, само 40 земаља у свету се могло похвалити демократијом; три деценије касније овај број се готово утростручио (Diamond, 2008: 372). У истом раздобљу, нафтом и другим минералима богате земље Блиског Истока, Африке и бившег Совјетског Савеза остале су недемократске. Од овог тренда одступа само демократизација у Мексику 2000. године. Штавише, земље богате нафтом чине све већи удео преосталих недемократских режима у свету. Почетком осамдесетих тај удео био је нешто виши од 25% од свих недемократских режима; три деценије касније попео се на преко 40% (Ross, 2012: 1773-1818). Академски писци објашњавају ову појаву на различите начине.

Први аргумент извире из импликација теорија модернизације. Ове теорије, свакако најугицајније у литератури о демократизацији и стабилности демократских режима, говоре да су виша примања грађана у вези с демократијом. Наиме, економски развој подстиче широку модернизацију друштва, укључујући урбанизацију, индустријализацију, ширење комуникација и подизање образовног нивоа становништва, и тако утиче на промене друштвене структуре и ставова појединаца који одговарају демократији. Пошто могу да задовоље непосредне материјалне потребе својих породица, припадници сиромашнијих друштвених слојева стичу дугорочнија и сложенија схватања политике и све више подржавају умерене – а не радикалне левичарске или десничарске – политичке странке и друштвене покрете. Поред тога, економски развијене земље имају широку средњу класу и мало веома сиромашних грађана. Коначно, економски развој подстиче стварање независних удружења и организација које не дозвољавају претерано јачање државе. „Што богатија земља, вероватније је да ће демократија бити стабилна“ (Lipset, 1959; 1983). Више емпиријских анализа од краја педесетих до данас потврђује кључне поставке теорија модернизације (Bollen, 1983; Przeworski, et al., 2002).

Нафтом богате земље често се помињу као изузетак јер висок ниво дохотка по становнику и апсолутног богатства није подстакao њихову демократизацију. Ипак, кључна импликација теорија модернизације је да не треба очекивати успостављање и одржање демократских установа ако економски развој не произведе одговарајуће друштвене претпоставке. Наиме, економски развој заснован на експлоатацији нафтних резерви одвија се у економским енклавама, често и у географским енклавама. Захтева велика улагања капитала и врло мало

радне снаге и не подстиче повезивање с другим деловима економије. Штавише, економски развој заснован на експлоатацији минерала, нарочито у раздобљима веома брзог раста, често отежава пословање у пољопривреди и другим индустријским гранама.¹ Јачање сектора природних ресурса, који је данас обично под контролом државе, јача и улогу државе према приватном сектору, који опет доминира другим индустријским гранама (Ross, 2012: 1156). Дакле, економски развој заснован на експлоатацији нафте и других минерала углавном не подстиче модернизацију друштва, мерену не само висином дохотка по становнику већ и обимом индустријализације и урбанизације друштва као и развојем комуникација и подизањем образовног нивоа становништва, а самим тим ни демократизацију.

Други аргумент се заснива на анализи политичких последица рентијерске државе – државе чији велики део прихода потиче од спољних ренти, нпр. од експлоатације и извоза нафте и других минерала и финансијске помоћи великих сила. Док модерне државе почивају на опорезивању грађана и у ту сврху развијеним фискалним и регулаторним установама, рентијерске државе се усредсређују на дистрибуцију ренти (Beblawi and Luciani, 1987). Одсуство (или значајно умањен обим) опорезивања смањује одговорност државе према њеним грађанима (Anderson, 1987: 10). У првим модерним државама у Западној Европи, јачање политичких институција и ширење опорезивања подстакли су захтеве за политичким представљањем и јачањем утицаја разних друштвених група на политичко одлучивање. Кључни захтев америчких револуционара британској колонијалној управи био је: „нема опорезивања без представљања“. У савременим државама богатим нафтом, недемократски владари могу само да констатују да, пошто нема (или има мало) опорезивања, нема ни представљања. Дакле, власти рентијерских држава сматрају да не морају бити одговорне становништву. Поред тога, одсуство одговарајућих фискалних и регулаторних установа и детаљних информација о друштву које оне производе, временом подривају капацитет државе да обавља неке од својих послова.

Државе богате нафтом располажу огромним ресурсима којима могу дугорочно да „купују“ наклоност грађана или бар да умање њихово незадовољство недемократском владавином. Дистрибутивна политика на којој почива политичка стабилност укључује здравствену заштиту, образовање, субвенције за храну, енергенте и становање, јефтине зајмове и подстицаје за инвестиције. Тако је могуће проширити друштвену основу режима и пацификовати значајне друштвене групе, без обзира на слабости установа

---

¹ Тзв. холандска болест означава стање у којем одливање ресурса из других делова економије у сектор природних ресурса, и већа потрошња, подстичу раст валутног курса а посредно и појефтињење увоза и поскупљење извоза пољопривредних и индустријских производа.

рентијерске државе (Veblawi, 1987: 90). Ово нарочито важи за раздобља високих цена нафте и огромних прихода из овог извора. Недемократске власти такође користе издашну финансијску помоћ појединим друштвеним групама и организацијама да би ограничиле њихову независност (Chaudhry, 1994: 18-19), а самим тим и у корену зауставиле потенцијалне захтеве за политичким представљањем и утицајем на политичко одлучивање.

Трећи аргумент истиче значај великих прихода од богатства минералима за стварање великог и добро опремљеног апарата принуде који омогућава недемократским владарима у овим државама да опстану на власти, чак и упркос незадовољству становништва и евентуалним политичким противницима. Реч је пре свега о капацитету репресивног апарата да се ефикасно супротстави потенцијалним противницима режима. Овај капацитет подразумева добро организовану и издашно плаћену војску, полицију и тајне службе, понекад и посебну преторијанску гарду која штити ужи круг властодржаца, као и одржавање међународне мреже подршке. Међународна подршка опет почива на интересу утицајних држава Запада да обезбеде трајни приступ енергентима па су ове државе мање подложне притисцима да се демократизују (Bellin, 2012: 128-130; Levitsky and Way, 2010: 41). Дакле, слабости рентијерских држава које проистичу из њихових нарушених екстрактивних и регулаторних функција вишеструко су надокнађене њиховом смањеном одговорношћу према грађанима, способношћу да купе наклоност – или бар послушност – доброг дела становништва, снажним репресивним капацитетом, као и одсуством међународних притисака за демократизацију. Изузетци су рентијерске државе с ниским приходима од експлоатације нафте по становнику.

С друге стране, постоји аргумент у литератури који истиче да богатство нафтом може бити извор нестабилности недемократске владавине. Грађани ових држава сматрају да њима, а не њиховим владарима, припадају природни ресурси па им нису захвални за разне државне бенефиције: програми државе благостања сматрају се правом грађанства. Поред тога, неједнака расподела ренти ствара незадовољство и опозицију јер владари ових држава често поистовећују државну имовину са личном имовином или имовином својих породица. Политичка стабилност одржава се углавном инвестирањем богатства владајућих породица у друге делове економије, контролом свих кључних политичких положаја, доминацијом верских установа, медија и образовања. Везе између државе и друштва су снажне али битно различите од оних у индустријализованим демократијама Европе и Северне Америке (Okruhlik, 1999). Ипак, потенцијално незадовољство грађана из ових извора, чак и супротстављање властима – на које ови аутори с правом указују и тако критикују поједностављена схватања о политичким последицама минералног богатства – вишеструко су надјачани

утицајима који делују у супротном правцу. Испитаћу утицај овог чиниоца на политичку стабилност у првом кораку емпиријске анализе арапских недемократских режима – у одељку који долази после наредног.

Облици и стабилност недемократских режима

Стабилност недемократске власти зависи не само од структурних чинилаца, већ и од облика политичког режима. Литература о модерним недемократским режимима, демократизацији и узроцима револуција испитује ове проблеме још од седамдесетих. Традиционални и модерни недемократски режими почивају на битно различитим изворима легитимности. Ови први се заснивају, бар за значајан део својих становника и елите, на традиционалним облицима ауторитета, мада понекад укључују модерне бирократске и војне елементе. С друге стране, модерни недемократски режими настају после пресудног слабљења традиционалних ауторитета. У овој групи разликујемо тоталитарне, пост-тоталитарне, ауторитарне и султанистичке режимо, на основу мерила као што су плурализам, идеологија, стил руковођења и мобилизација грађана (Linz and Stepan, 1996: 38-65; Linz 2000).

Тоталитарни режими, као што су они у Хитлеровој Немачкој или Стаљиновом Совјетском Савезу, подразумевају веома репресивну и на идеологији засновану једнопартијску владавину, с харизматским и непредвидљивим руковођењем и интензивном мобилизацијом становништва, и намером да уклоне друштвени, економски и политички плурализам. Напуштање харизматског вођства у социјалистичким земљама подстакло је стварање пост-тоталитарних режима, тј. репресивне али веома предвидљиве једнопартијске владавине, с широким институционалним и ограниченим друштвеним и економским плурализмом, ограниченом мобилизацијом становништва и знатно мањим значајем идеологије. Ауторитарни режими – углавном некомунистички цивилни и војни режими у земљама у развоју током Хладног рата – имају широк економски, друштвени и институционални, али ограничени политички плурализам и ограничену мобилизацију грађана. На крају, султанистички режими, по моделу Кубе у време владавине Батисте или Маркосових Филипина, означавају екстремну личну власт у којој нема битне разлике између јавног и приватног домена. Владавина је арбитарна, без идеологије, мобилизације становништва и простора за опозицију (Linz and Stepan, 1996: 40-54; Linz 2000).

Неки облици политичког режима трајнији су од других. Подаци говоре да војни режими не опстају дуго, да лични режими трају битно дуже а да су једнопартијски режими најдуговечнији² (Geddes, 1999). Војни режими – подврста

---

² Савремене монархије нису анализиране у овом истраживању.

ауторитарних режима према Линцовој терминологији – нестабилни су јер често постоји несклад између циљева које активни официри постављају себи као кључним носиоцима власти и средстава за њихово остваривање. Претпоставка је да официри на власти, који највише вреднују јединство и одбрану земље и снажну војску као полугу њихове заштите, предају власт цивилима чим сукоби у војсци постану препрека остварењу кључних циљева (Geddes, 1999: 130-131). Ови режими су били широко распрострањени током Хладног рата, нарочито у Латинској Америци, Африци и југоисточној Азији, али је њихов број драстично опао током трећег таласа демократизације. С друге стране, лични (султанистички) режими непосредно су релевантни за разумевање савременог политичког живота у државама Блиског Истока и Северне Африке.

Султанистички режими су углавном нестабилни. Реч је о личној и арбитрарној власти – екстремном облику нео-патримонијализма – која није ограничена владавином права, јаким организацијама или идеологијом, и која тежи династичкој и породичној власти. Властодршчева клијентелистичка мрежа прожима државне установе, стварајући тако корупцију. Ови режими не представљају интересе појединих друштвених класа и слојева или ширих друштвених организација па је њихова друштвена основа углавном ограничена на породицу, пријатеље, пословне ортаке властодршца и појединце који контролишу употребу репресије према противницима власти (Chehabi and Linz, 1998: 7-23). Уска друштвена основа власти, политизована, стагнатна и корупционашка економија, кршење људских права, неизвесност и страх у становништву, који углавном извиру из арбитрарне и репресивне владавине, указују на то да су ови режими нестабилни и подложни урушавању. Лична контрола државних установа од стране властодршца и његове клике спречава настанак мекше струје унутар власти и преговоре с опозицијом. Услед тога, када султанистички владари одлазе с власти то чине углавном под притиском масовне народне мобилизације или војног удара (Snyder, 1998; Goodwin, 2001).

Новија литература о узроцима и току револуција указује да успешне револуције – ситуације у којима су „држава или режим збачени и тако трансформисани од стране масовног покрета на нерегуларан, вануставан и/или насилан начин“ (Goodwin, 2001: 9) – почивају на стварању широких анти-режимских коалиција које превазилазе поделе између различитих класа (или националних група у вишенационалним друштвима). Настанак таквих коалиција против недемократске власти знатно је олакшан у султанистичким режимима који не само да искључују из политичког живота сељаке и радничку класу, већ и средњу класу и делове елита. Други облици недемократских режима, нпр. цивилни ауторитарни режими, опстају у дужем раздобљу јер озбиљно узимају у обзир важне друштвене и економске интересе различитих група и/или признају њихове

етничке, религијске или националне идентитете и тако умањују привлачност револуционарног деловања. Ови режими дакле успостављају институционалне везе с појединим друштвеним групама и могу, ако је потребно, заменити непопуларне вође (Goodwin, 2001: 27, 30; Vladislavljević, 2008: 14-16).

Нема сагласности у литератури када је реч о стабилности традиционалних режима и оних који комбинују модерна и традиционална обележја. Теорије модернизације су одавно најавиле сумрак традиционалних облика владавине. Наиме, темељне промене друштвене структуре, ставова и очекивања грађана у прелазу из традиционалних у модерна друштва, које извиру из економског развоја и укључивања ових друштава у глобалне токове, производе модерне облике политичких режима. Према једној верзији ових теорија, модернизација друштва подстиче велика очекивања становништва од власти и тако производи политичку нестабилност и сукобе. Они режими који не успеју да све шире учешће грађана у политичком животу каналишу унутар нових политичких установа – демократских или недемократских, свеједно – вероватно неће опстати у дужем раздобљу. Револуције су управо последица модернизације оних традиционалних друштава која нису успела да на време модернизују своје политичке установе. Апсолутни владари суочавају се с „краљевом дилемом“: ако желе да модернизују своја друштва и економије морају да централизују власт, што их опет спречава да прихвате политичке захтеве нових друштвених група – створених управо модернизацијом. Једини начин опстанка апсолутних монархија је спречавање друштвених и економских промена (Huntington, 1968).

С друге стране, постоје аргументи који наглашавају управо стабилност традиционалних политичких режима. Када је реч о савременим режимима који се бар делимично ослањају на традиционалне изворе легитимности мисли се пре свега на савремене апсолутне монархије Блиског Истока, Северне Африке, Свазиленда и Брунеја, као и Бутана до 2008. Ови режими комбинују традиционална и модерна обележја у различитој сразмери. Политичка стабилност делом извире из традиционалних извора легитимности, који су важни за један део грађана, и делом из институционалних предности монархија. Тешко је утврдити прави значај традиционалног елемента јер позивање ових режима на традицију често нема историјску основу, пошто су многи производ стицаја околности и империјалне политике у деветнаестом и двадесетом веку. Такође, подршка овим режимима од дела становништва која на површини изгледа усидрена у традицији често потиче из других извора, као што су куповина лојалности дистрибуцијом ресурса, политичких и пословних привилегија и заштитом племенских, етничких и регионалних идентитета. У

сваком случају, позивање монархија на традицију звучи убедљивије него када то чине аутократски владари у републикама.

Већину преосталих незападних монархија карактерише институционална флексибилност. Монарх може да остане изнад дневне политике и сукоба (или бар да се успешно претвара да то чини), да смењује владе и ministre и тако умањи притисак на режим у целини, и да расподељује економске и друге ресурсе становништву. У крајњем случају, може и да задржи велики обим извршне власти док препушта законодавну власт парламенту (Lucas, 2004; Goldstone, 2011). Монархије мање ризикују од републиканских недемократских режима у раздобљима политичке либерализације, тј. отварања већег простора за организовање и деловање опозиције и цивилног друштва. Либерализација само појачава већ постојеће линије друштвених подела, јер монархијски режими охрабрују разлике између друштвених група, што отежава успостављање заједничког фронта према режиму. Монарх стиче шири избор политичких партнера, а потенцијални противници режима се претварају у противнике тренутне владе. Монархијски режими користе либерализацију и да прошире режимску коалицију – и друштвену основу режима – и да успоставе нови однос снага унутар ове коалиције. Када притисак „одоздо“ попусти, монарси могу лако зауставити либерализацију и манипулисати њеним резултатима (Lucas, 2004: 113-115). Анализираћу утицај облика режима и појединих политичких установа на политичку стабилност у другом кораку емпиријске анализе недемократских режима у арапском пролећу, тј. у одељку после овога који следи.

Нафта и политичка стабилност у арапском пролећу

Кључни структурни чинилац који обликује потенцијал за масовне протесте у арапским земљама јесте богатство нафтом. Рентијерске државе овог региона чији приходи зависе у великој мери од продаје нафте и природног гаса (види табелу 1) углавном нису искусиле веће захтеве за променама током арапског пролећа. Готово да није било протеста против недемократске власти у Саудијској Арабији, Катару, Уједињеним арапским емиратима (УАЕ) и Оману, осим појединачних јавних иступа. Кувајт и Алжир суочили су се с протестима и умереним захтевима за промене, али су их власти неутралисале без већих политичких последица. Мада је репресивни одговор власти у Либији на почетне ненасилне протесте изазвао оружану побуну, побуњеници нису имали велике изгледе на успех све до почетка међународне интервенције. Изузетак је Бахреин где су масовне демонстрације довеле у питање опстанак недемократске власти. Насупрот томе, сви арапски режими који не почивају на извозу нафте и гаса суочили су се с великом нестабилношћу. Недемократски режими у Тунису, Египту и Јемену подлегли су

притиску „одоздо“, а у Сирији већ две године траје грађански рат.³ Носиоци власти у Мароку и Јордану суочили су се с масовним протестима али и умереним захтевима, па су – уз велике напоре, спољну помоћ и неизвесност – успели да постепено неутралишу притиске за озбиљним променама.

Табела 1. Земље произвођачи нафте и природног гаса на Блиском Истоку и у Северној Африци, 2009.

	Приход од нафте и природног гаса по становнику	Процент укупних државних прихода (1992-2005)	БДП по становнику 2009.
Катар	24.940	65,7	62.390
Кувајт	19.500	68,3	37.161
УАЕ	14.100	62,6	35.025
Оман	7.950	77,1	17.597
Саудијска Арабија	7.800	77,0	16.013
Либија	6.420	65,3	10.456
Бахреин	3.720	63,0	16.213
Алжир	1.930	64,8	3.796
Ирак	1.780	/	3.702
Иран*	1.600	58,8	4.931
Сирија	450	44,3	2.564
Јемен	270	58,2	1.106

* Иран није арапска земља

Извори: Ross (2012: 635-661), Bornhorst, et al. (2009: 440) и (World Bank, 2013a).

Први део овог проблема бар делимично осветљавају теорије модернизације. Мада нафтом богате арапске државе задовољавају неке од предуслова које ове теорије виде као подстицаје демократији, остали релевантни показатељи указују да не треба очекивати широку подршку грађана за успостављање овог облика политичког режима. Већина ових земаља се може похвалити релативно високим нивоом дохотка по становнику (види табелу 1), а све су, осим Јемена, и високо урбанизоване, најчешће битно изнад ирачких 66% (види World Bank, 2013b). Транспорт и комуникације су развијени, као и различите економске гране, а не само сектор природних ресурса. Ипак, одлучујући утицај на друге делове економије имају владајуће породице које су тамо инвестирале приходе од нафтних ренти или су се стратешким браковима повезале с породицама које

³ Мада Јемен и Сирија јесу рентијерске државе, пошто више од 40% њихових буџетских прихода извире из ренти, реч је о веома ниском приходу од нафте и гаса по становнику у поређењу с другим земљама региона (види табелу 1).

доминирају у овим секторима. Ниво образовања становништва често је висок, али је реч о веома конзервативном религијском образовању које снажно подржава недемократску владавину. Краљевска породица у Саудијској Арабији, на пример, традиционално одржава блиске везе с улемом, врховним верским властима, и највећу финансијску подршку обезбеђује религијски заснованим образовним програмима. Почетком деведесетих, четвртина свих студената универзитета похађала је програме у верским установама (Okruhlik, 1999: 299, 301). Овај део студената може се понекад и супротставити властима, али свакако није реч о потенцијалу за демократизацију.

Конечно, у овим земљама кључна линија друштвених подела није она на различите друштвене класе и слојеве, која подстиче настанак независних друштвених и политичких удружења и организација неопходних за развој демократије, већ на држављане и стране раднике-гастарбајтере. Наиме, Блиски Исток, нарочито земље Персијског залива, представљају значајно одредиште економских миграната. До почетка деведесетих удео странаца у радној снази земаља Залива попео се на готово 70%, а затим се смањило у време првог Заливског рата (Moghadam, 2008: 290-291). Страни радници немају ни политичку моћ нити друштвени статус, ограничен им је приступ држави благостања и у потпуности зависе од својих локалних спонзора, док грађани рентијерских држава уживају низ привилегија. Укратко, одсуство масовнијег притиска за успостављање демократије управо је исход који теорије модернизације предвиђају у оваквом друштвеном и економском миљеу.

Да ли теорија рентијерске државе може да осветли битно различите резултате арапског пролећа у различитим земљама региона? Рентијерске државе-извознице нафте веома успешно су употребиле огромне финансијске ресурсе који им стоје на располагању да обезбеде ред и мир током арапског пролећа, пре свега куповином лојалности грађана и употребом силе. Саудијске власти су током протеста у другим земљама најавиле 130 милијарди долара за повећање плата у јавном сектору, субвенције за становање и отварање нових радних места. У Кувајту, грађани су добили по 3.500 долара помоћи и бесплатне намирнице за 13 месеци. Катарске власти најавиле су велике повишице плата за запослене у јавној управи (Dickinson, 2013). У Алжиру су такође најављена повећања плата, субвенције за становање и друге јавне услуге. Међународни аспект феномена куповине лојалности испољио се кроз издашну финансијску подршку државачланица Савета за сарадњу у Персијском заливу – нарочито Саудијске Арабије, Кувајта, Катара и УАЕ – другим арапским земљама које су се суочиле с протестима или би могле да се нађу у сличној ситуацији у будућности. Двадесет милијарди долара је најављено за стабилизацију Бахреина и Омана, а властима

Марока и Јордана је понуђено да се придруже Савету и тако искористе помоћ од 5 милијарди долара (Yom and Gause III, 2012: 83).

Насупрот томе, власти земаља које нису значајне извознице нафте суочиле су се с великим економским проблемима. Готово све арапске економије бележиле су солидне стопе раста у претходним годинама, укључујући и оне чији су владари пали с власти током арапског пролећа. Већина грађана ипак није осетила предности економског развоја због глобалног тренда поскупљења хране, високе стопе незапослености – која извире из значајног повећања броја становника и удела младих у популацији – као и социјалног раслојавања. Наиме, пошто не располажу огромним финансијским резервама којима могу да се похвале нафтом богате арапске државе, власти у Египту, Тунису, Јордану и Мароку морале су да смање јавну потрошњу и субвенције, приватизују многа државна предузећа, подстакну стране инвестиције и домаћи приватни сектор. Ови потези су омогућили бржи економски раст али су и повећали јаз између богатих и сиромашних. Највећи проблеми искрсли су у Египту и Тунису који су најдаље отишли у спровођењу економских реформи. „Буразерска“ приватизација, на пример, само је повећала корупцију и незадовољство јавности. У време избијања масовних протеста, султанистички владари Египта, Туниса и Јемена покушали су да купе лојалност грађана обећавајући раст плата у јавном сектору, смањење пореза и задржавање постојећих субвенција али су их грађани игнорисали, знајући да не могу да испуне обећања (Gause III, 2011; Goldstone, 2011).

Поред тога, државе богате нафтом не само да су имале добро припремљен апарат принуде за евентуалне протесте против режима, већ су и биле вољне да га употребе. Већ деценијама ове земље троше знатно већи део бруто домаћег производа на безбедност од других земаља. У 2007. години, Саудијска Арабија је одвојила 9,2%, Оман 10,3%, УАЕ 4,1%, Кувајт 3,6%, Бахреин 3,2% а Алжир 2,9% БДП-а за трошкове безбедности (SIPRI, 2013). Опстанак недемократске владавине није једини мотив за изградњу великог апарата принуде, већ има и других, као што су међудржавни сукоби, нарочито они између Израела и арапских земаља, тако да су и државе региона које нису извознице нафте улагале значајна средства у опремање војске. Ипак, очигледно је да су само режими који почивају на нафтним рентима успешно сузбили масовне протесте. У Алжиру, селективна али одлучна употреба силе, тестирана на изолованим протестима претходних година, неутралисала је почетне демонстрације, упоредо с масивним програмом куповине подршке грађана (Achu, 2011). У Либији, јаке снаге безбедности готово су сузбиле оружану побуну до почетка међународне интервенције. Насупрот томе, недемократски режими држава у Тунису, Египту,

Јемену и Сирији покушали су да масовном репресијом зауставе политичке противнике али у томе нису успели.

Међународни аспект утицаја богатства нафтом на политичку стабилност делом се испољио кроз војну интервенцију снага држава-чланица Савета за сарадњу у Персијском заливу (нарочито Саудијске Арабије) у корист недемократског режима у Бахреину, као и његово прихватање као легитимног од стране представника САД и других западних земаља. Упадљиво је било прећутно одобравање бруталне репресије протеста у овој земљи готово паралелно с војном интервенцијом НАТО у Либији и оштрим критикама других арапских аутократа, чак и када су ови применили силу у знатно мањем обиму (Birrell, 2011). Представници САД не само да ретко покрећу питање демократизације режима заснованих на нафтном богатству – иако то редовно чине када је реч о другим недемократским режимима – већ им пружају значајну дипломатску, економску и војну помоћ. На пример, после пораза Кувајта у рату с Ираком почетком деведесетих, војна интервенција САД је омогућила рестаурацију старог недемократског режима. Безбедносни интереси свакако овде играју важну улогу. Пета флота америчке морнарице је стационирана у Бахреину, а војне базе САД се налазе и у Кувајту, Катару, Оману и УАЕ. Ипак, да није реч само о овој врсти интереса говори чињеница да Мубарак, један од кључних и најпоузданијих политичких и војних савезника САД у региону, није добио подршку када му је највише била потребна.

Случај Бахреина битно одступа од тренда да у државама богатим нафтом није било протеста током арапског пролећа или да су брзо неутралисани. Штавише, реч је највишем нивоу протеста у овом таласу мобилизације јер је на врхунцу протеста на улицама била готово половина грађана ове земље. Опстанак недемократске власти у таквим околностима извирао је из међународних импликација богатства нафтом у облику војне интервенције Саудијске Арабије. Ипак, треба објаснити и чињеницу да су протести само у овој од свих арапских земаља богатих нафтом довели недемократски режим на ивицу опстанка, тј. у ситуацију потпуне зависности од спољне интервенције. С једне стране, убрзано смањивање нафтних резерви земље приморало је бахреинске власти да смање јавну потрошњу и да битно успоре претходни темпо куповине лојалности становништва; зато су суседне земље одлучиле да одвоје десет милијарди долара за подршку Бахреину (Dickinson, 2013). С друге стране, недемократски режим у овој земљи је дуго почивао на подстицању друштвених подела. Наиме, сунитска династија дискриминише шиите који чине око 70% становништва и обезбеђује привилегије сунитској мањини, за чије су представнике резервисани кључни положаји у држави и војсци (Hiltermann and Matthiesen, 2011). Дакле, имајући у

виду делимични изузетак Бахреина, аргументи који тврде да богатство нафтом цемента стабилност недемократских режима у великој мери објашњавају одсуство масовних протеста и захтева за променама у неким државама током арапског пролећа, као и успешно и брзо неутралисање протеста у другима.

Облик политичког режима, протести и судбина недемократске власти у арапском пролећу

У свим арапским државама које нису велике извознице нафте грађани су протестовали на улицама током арапског пролећа. Бар део народног незадовољства које је избило на површину извирао је из економске кризе и значајног поскупљења хране, високе незапослености, нарочито незапослености младих услед високе стопе наталитета и увећања удела младих људи у становништву, као и све већег јаза између богатих и сиромашних (Lynch, 2012). Ипак, структурни проблеми ове врсте постојали су у свим арапским режимима који не почивају на нафтном богатству. Зашто су онда неки од ових режима успели да се одрже у „седлу“ усред широких протеста, а не и други? Да ли чињеница да су у овим земљама почетком арапског пролећа функционисали различити облици политичког режима и институционални аранжмани објашњава овако различите политичке исходе? Монархије у Мароку и Јордану, које су биле мета широких протеста и умерених захтева за променама, успешно су пребродиле овај талас мобилизације, мада по цену прихватања одређених захтева „одоздо“ и уз знатно више напора од оних у нафтном богатим државама. Насупрот томе, султанистички режими су се суочили с масовним протестима и радикалним захтевима – за успостављање демократије. Султанистички владари у Тунису и Египту брзо су подлегли притиску народа на улицама, јемени се одржао на власти нешто дуже, док је у Либији и Сирији избио грађански рат. Да ли је можда облик режима допринео и политичкој стабилности арапских режима богатих нафтом? Наиме, све ове државе, осим Алжира, су монархије.

Све арапске монархије су опстале у арапском пролећу: у Мароку, Јордану, Саудијској Арабији, Оману, Кувајту, Катару, Бахреину и Уједињеним арапским емиратима. Монархије су постојале и у Либији до 1969, Јемену до 1962, Ираку до 1958. и Египту до 1952. Ове монархије се битно разликују од савремених европских уставних монархија јер краљ, султан или емир непосредно управљају: постављају и смењују владе, руководе војском и полицијом, одређују унутрашњу и спољну политику и ограничавају деловање правосудних и других органа. Апсолутне монархије Персијског залива немају битна формална ограничења, осим саветодавних тела (у Кувајту и Бахреину постоје законодавна тела). Припадници проширених владајућих породица заузимају највише државне положаје и остварују контролу над државом тако што се распоређују на кључним

положајима унутар ових институција. С друге стране, монархије у Мароку и Јордану су формално ограничене нејаким, мада изабраним законодавним телима, а владајуће породице се ограничавају на контролу највиших политичких и војних положаја, али не и у државном апарату у целини (Lucas, 2004: 108).

Арапски монархијски режими представљају мешавину модерних и традиционалних обележја, мада је њихов међусобни однос битно различит од земље до земље. Позивање на традицију носилаца ових режима звучи убедљивије у друштвима с вишевековном, непрекинутом традицијом владавине домаћих династија, као што су оне у Мароку и Оману. Остале апсолутне монархије Блиског Истока, осим оне у Саудијској Арабији, непосредни су производ британске империјалне политике која је од више утицајних породица неке одабрала као „краљевске“ с наследним правима а затим их штитила од локалних противника. Ови режими покушавају да се легитимишу као традиционални, „измишљајући“ традицију и штитећи интересе старих елита или појединих делова становништва или региона ових држава. Постоји аргумент у литератури да ови монархијски режими опстају и зато што се функционално уклапају у изградњу нових држава и нација, аналогно монархијама у време апсолутизма у Европи и у Јапану у деветнаестом веку. Почетне фазе стварања држава захтевају централизацију власти, уклањање старих посредничких слојева, стварање регрутног и пореског система и основа тржишта, уз заштиту привилегија старих елита (Anderson, 1991).

Сви монарси инсистирају на блиским везама с локалним верским властима, нарочито у Саудијској Арабији где такве везе између владајуће породице Сауд и вехабијског покрета имају корене у осамнаестом веку. Монархије Марока и Јордана наглашавају да се у рукама њихових монарха, као потомака пророка Мухамеда, комбинује политичка и верска власт. Подршка верских ауторитета недемократским режимима дошла је до изражаја и током арапског пролећа. Верске власти у Саудијској Арабији, на пример, осудиле су најаву преко нових друштвених медија да ће се протести одржати у марту 2011, истичући да би такви протести били супротни Исламу. Наглашено је да су демонстрације забрањене у земљи, да се на тај начин не могу остварити промене већ само поделе и сукоби, и да су верски ауторитети увек забрањивали такве методе. Не треба да чуди, дакле, да је саудијски пакет куповине лојалности најављен нешто касније садржао и велику финансијску помоћ верском естаблишменту, укључујући и верску полицију (Jones, 2011).

Заједничко обележје већине арапских режима – монархијских и републиканских – јесте патримонијализам. Владајуће проширене породице у монархијама Персијског залива не само да распоређују своје припаднике на кључне положаје широм државних институција, већ и често располажу јавним

ресурсима као личном имовином. Ипак, арапске монархије имају више обележја ауторитарних него султанистичких режима. Постоји знатно шира друштвена основа режима од оне у султанизму јер је монарх обично у средишту широке и разнолике режимске коалиције. Монархије углавном толеришу социјални плурализам, и представљају се заштитницима племенског плурализма и мањина – Бербера и хришћана – док то у републикама често није случај. Реч је о породичној, а не личној власти и постоје друга јасна, мада неформална, ограничења моћи монарха, као што су друштвене норме и заштићени простори – кућа и џамија. Ауторитарни режими су ретко јасно идеолошки профилисани али имају посебне менталитете; овде је то фокус на (друштвену и културну) традицију, тј. традиционализам. Монарси повремено позивају на очување „исламских“ вредности и племенских традиција, паралелно с охрабривањем економског развоја, док султанистички владари често покушавају да успоставе култ личности. Арапски монархијски режими су градили државу око себе, док султанистички режими претварају постојећу државу у инструмент владара. Зато су и захтеви за променама у савременим монархијама у земљама у развоју усмерени према режиму, а не према тренутним носиоцима монархијске власти (Lucas, 2004: 106, 108).

Монарси Марока и Јордана успешно су смањили притисак „одоздо“ ограниченом политичком либерализацијом демонстрирајући тако институционалну флексибилност монархија. Сменили су старе и поставили нове владе, извршили измене устава и обећали нове парламентарне изборе. Марокански краљ је понудио значајне уставне и политичке промене већ на почетку протеста, укључујући и гаранцију да ће вођа највеће странке у парламенту формирати владу – до тада је краљ постављао премијера по свом нахођењу. Уставне промене су потврђене на референдуму па се политичко деловање у земљи концентрисало на наредне парламентарне изборе а протести су се постепено угасили. У Јордану су промене биле више тактичке природе: краљ је сменио владу већ на почетку протеста а укупно се изменило пет премијера и шест влада од почетка таласа мобилизације. Обећаване су уставне промене, мада уже од оних у Мароку (Yom, 2011; Lynch, 2012: 141-145). Насупрот томе, монархије Персијског залива нису демонстрирале ову врсту институционалне флексибилности. Поред додатне дозе „подмићивања“ грађана нафтним рентима, одговориле су на нове захтеве „одоздо“ појачањем репресије, углавном јачањем цензуре и хапшењем дисидената, а у Бахреину и масовном репресијом актуелних и потенцијалних противника режима. Уставне и политичке промене сличне онима у Мароку директно би подриле ове режиме пошто би изазвале сукобе унутар проширених владајућих породица – монарх би морао да као председника владе и министре отпусти своје блиске рођаке (Gause III, 2013: 15-20).

Функционисање монархија током арапског пролећа указује да њихове предности у очувању политичке стабилности делимично извиру из њихових ауторитарних (а не тоталитарних, пост-тоталитарних или султанистичких) обележја. Флексибилност монархијских институција у управљању политичком кризом у потпуности се потврдила само у Мароку и Јордану. Питање је какве би биле последице репресивног одговора на умерене политичке захтеве у монархијама Персијског залива да нису имале велике финансијске резерве од нафтних ренти за куповину лојалности грађана. У сваком случају, није могуће извести прецизније закључке на овим примерима јер се разлика између два облика арапских монархија у потпуности поклапа са структурним расцепом између држава богатих нафтом и оних без овог ресурса.

Док су монархије успешно пребродиле арапско пролеће, републике су се суочиле с великим проблемима. Већина арапских земаља су републике, укључујући Алжир, Тунис, Либију, Египат, Палестину, Либан, Сирију, Ирак и Јемен. Три од ових девет република није продуктивно анализирати из угла опстанка и пада ауторитаризма у арапском пролећу: Либан може да се похвали демократским установама које опстају у дубоко подељеном друштву; Палестина преживљава у условима трајне окупације од стране Израела и тихог грађанског рата између Фатаха и Хамаса; док су у Ираку у последњој деценији кључна питања последице међународне интервенције и сукоби у подељеном друштву, уз велики обим насиља. Политички развој осталих недемократских арапских република, осим Алжира у одређеној мери, имао је више заједничких обележја.

Секуларни национални покрети у време и после успостављања независних држава средином прошлог века драстично су умањили значај претходних породичних, регионалних и верских структура моћи. Држава је знатно ојачала, укључујући и њене економске и социјалне функције, као и владајуће политичке странке, а репресија је уклонила (или помогла да се инкорпоришу) алтернативни политички, друштвени и економски центри моћи. Ипак, под притиском глобалних и регионалних политичких и економских трендова и унутрашњих прилика, већина ових режима се постепено, током две-три деценије, претворила у личну владавину и „буразерски капитализам“. Спале су њихове идеолошке и популистичке маске и све више су се ослањали на репресију и клијентелистичке мреже, клан и религију. Драстично смањивање економских и социјалних функција државе и осиромашивање већег дела становништва, као и све непредвидљивија и репресивнија владавина, принудили су грађане да заштиту потраже у кругу породице, племенских и регионалних мрежа и верских заједница и ауторитета (Zubaida, 2012).

Кључни захтев демонстраната на протестима у Тунису, Египту и Јемену, као и побуњеника-револуционара у Либији и Сирији, био је одлазак с власти

омражених аутократа, чија је владавина постала синоним за неефикасно управљање економијом, бруталну репресију умерених политичких захтева и широко распрострањену корупцију у коју су ушлетени њихови блиски рођаци. Султанистички владари буквално су држали власт деценијама. Пуковник Гадафи, који се прославио у либијској јавности национализацијом нафтне индустрије, преузео је власт 1969. године оборивши краља Идриса. Салех је постао председник Северног Јемена 1978. године и остао на положају после уједињења с Јужним Јеменом. Мубарак је дошао на чело цивилног ауторитарног режима у Египту 1981. године као истакнути представник војске – генерал ваздухопловства. Бен Али, генерал служби безбедности, освојио је власт у Тунису 1987. године сменивши Бургибу. Мада је Башар Асад био председник Сирије „свега“ десетак година, наследио је овај положај од оца Хафиза, који владао од 1970.

Припрема династијске сукцесије била је део приватизовања јавних послова и у другим султанистичким режимима. Мубарак је дуго припремао сина за свог наследника, изазивајући незадовољство у војсци и народу. Кључни захтев друштвеног покрета Кифаја с почетка двехиљадитих био је управо спречавање сукцесије унутар владајуће породице (Roberts, 2013). Наводно је породица Мубарак била „тешка“ више милијарди долара док је више десетина режимских функционера и пословних људи блиских председниковом сину стекло значајно богатство. Гадафијеви синови и други рођаци контролисали су кључне положаје у органима безбедности у Либији, као и у Јемену. У Тунису, више од половине пословне елите било је блиско повезано са „породицом“, тј. рођацима председника Бен Алија, а његова супруга била је нарочито омражена у јавности због корупције и екстравагантног начина живота (Leigh and Harding, 2011).

Велики обим корупције и покушај династијске сукцесије, као и убрзано смањивање капацитета да се врше основне јавне услуге, рефлектовали су одсуство стабилних политичких установа. Ипак, ниво султанизма није био исти у свим овим државама. Одсуство стабилних институција током владавине краља Идриса у Либији, као и заједничког осећања националног идентитета међу становницима различитих региона земље створене империјалном политиком, омогућило је Гадафију да наметне готово неограничену личну владавину – без политичких странака, независних удружења и штампе – цементирану дистрибуцијом нафтних ренти рођацима и племенским клановима, као и становништву у целини. Салех се ослањао пре свега на племенску подршку и разуђену клијентелистичку мрежу у Јемену. Обојица су поделили репресивни апарат на већи број међусобно готово изолованих делова, умањујући тако могућност пуча али и ефикасност ових институција, и везали пословну елиту за режим (Barany, 2011; Roberts, 2011).

Насупрот томе, цивилни ауторитарни режими у Египту и Тунису су се у почетку ослањали на масовне владајуће странке и друге институције: војни естаблишмент (војску и део економије под њеном контролом) у Египту и меритократски државни апарат у Тунису. Временом су Мубарак и Бен Али почели да систематски подривају владајуће странке, јачајући личну власт али и сужавајући друштвену основу режима и његов капацитет да обезбеди ефикасно извршавање јавних услуга. Од ауторитарних режима који су почивали на политичким институцијама и подршци одређених слојева претворили су се у личну владавину с династијским намерама, ослоњену на уски круг пословних ортака и на снаге безбедности. Ипак, војска је задржала одређену аутономију и висок ниво професионализма. Коначно, у Асадовом личном режиму у Сирији, пословна елита и државни апарат уживали су одређену аутономију, али не и органи безбедности.

Непосредни производ султанистичке владавине је стварање широких анти-режимских коалиција у време арапског пролећа. Ове коалиције окупиле су припаднике различитих друштвених класа и слојева и заступнике широког спектра идеолошких и политичких опција – од левичарских синдикалиста и прозападних либерала до умерених и радикалних исламиста (Goldstone, 2011). У Тунису, протести су отпочели спонтано на периферији земље, покренути од стране младих незапослених појединаца, а затим се проширили на велике градове уз помоћ јаких радничких синдиката. У Египту, протесте су организовале групе младих, урбаних грађана с космополитским погледима пре свега у великим градовима, а умерени исламисти су им се прикључили касније. У Либији, протесте су покренуле једва организоване наоружане групе побуњеника у источном делу земље, засноване на старим племенским и регионалним поделама. У Јемену, млади активисти први су изашли на улице, док су се чланови старих политичких странака, сецесионисти на југу и побуњеници на северу земље, утицајна племена и исламистички покрет накнадно придружили анти-режимском покрету (Anderson, 2011; Lynch, 2012: 106). У Сирији је овај покрет био нешто ужи пошто је рефлектовао чињеницу да се значајна сунитска већина супротставила недемократском режиму усидреном у подршци алавитске и других мањина. Структурне слабости султанистичких режима постале су очигледне током арапског пролећа: неуспешне или непопуларне носиоце кључног политичког положаја није било могуће заменити, нити су ови могли да прошире друштвену основу режима и да преговарају с кључним политичким противницима.

Ниво султанизма је утицао на начин промене (или покушаја промене) ових недемократских режима (Stepan and Linz, 2013: 26-29). Режими у којима је војска задржала одређену аутономију и висок ниво професионализма пали су без масовне употребе насиља. У Египту и Тунису, генерали су искористили постојећу аутономију војске у време масовних протеста и покушаја власти да их сузбију

масовном употребом полицијске силе и променили страну, како би и у новим околностима заштитили своје корпоративне интересе. С друге стране, репресивни одговор власти на масовне протесте у најмање институционализованим султанистичким режимима, као што су либијски и јеменски, изазвао је поделе у војсци: један део је остао лојалан режиму, а други су подржали побуњенике или одложили оружје. Резултат је био грађански рат, а у Либији и међународна војна интервенција. У Сирији је режим одржао контролу над већим делом репресивног апарата и током грађанског рата јер су кључне положаје у овом сектору држали припадници алавитске мањине из које долази и породица Асад (Barany, 2011: 28-29).

Алжир је изузетак међу републикама у арапском пролећу јер су протести грађана брзо неутралисани мешавином куповине лојалности и селективне репресије. Реч је о ауторитарном (а не султанистичком) режиму чија су кључна обележја јединство режимске коалиције и стабилне политичке установе изграђене у посебним историјским околностима претходних деценија. Наиме, владајућа странка и војни естаблишмент израсли су из масовног и веома успешног покрета против француске колонијалне власти педесетих и почетком шездесетих и очували стабилност у наредним годинама фокусирајући се на економски развој и супротстављајући се широком исламистичком покрету у грађанском рату током деведесетих (Horne, 2006; Жиловић, 2013: 93-96). Од стицања независности до данас, на челу државе налазило се више јаких политичких вођа али ни у једном тренутку није успостављена лична владавина по моделу осталих недемократских арапских република. Зато су протести током арапског пролећа, као и захтеви различитих група који су на њима истицани, углавном остали изоловани једни од других, нису се се одвијали широм земље, нити су успели да привуку већи број грађана. Више учесника је било на протестима студената против реформе универзитета и лекара почетком године, него на анти-режимским протестима у наредним месецима. Често је на анти-режимским протестима било више полиције него демонстраната (Achy, 2011). Дакле, аргументи који тврде да ауторитарни, а не султанистички режими подржавају политичку стабилност углавном објашњавају одсуство масовних протеста и захтева за променама у неким државама током арапског пролећа, као и успешно и брзо неутралисање протеста у другима.

Закључак

Структурни и институционални чиниоци незаобилазни су у анализи различитих резултата масовних протеста у арапском свету. Упркос великим искушењима током овог таласа мобилизације, ауторитаризам је у великој мери потврдио отпорност на промене. Огромни приходи од нафтних ренти омогућили су појединим недемократским владарима да очувају политичку стабилност, тј. да

избегну широке протесте, а другима да их успешно и готово безболно неутралишу. Богатство нафтом је умањило захтеве грађана за политичким представљањем, олакшало куповину лојалности и ојачало репресивни апарат, као и спремност његових припадника да употребе силу према противницима режима. Не треба да чуди, дакле, што није било масовних демонстрација с захтевом за успостављање демократије у већини ових држава и што је алжирски режим брзо и успешно неутралисао протесте.

Поред тога, опстанак арапских монархија у оним земљама које нису извознице нафте, као и алжирског републиканског режима, потврђује оне теоријске аргументе који говоре да је ауторитаризам битно стабилнији од султанизма. Шира друштвена основа режима, и на њој засноване режимске коалиције, као и јаке политичке установе смањили су регрутни потенцијал протеста и обезбедили чврст одговор власти. Монархијске установе су такође потврдиле флексибилност: ублажиле су притисак „одоздо“ и преусмериле га с монарха на политичке установе у целини. Насупрот томе, султанистички режими су се суочили с егзистенцијалном претњом услед омражене личне владавине и покушаја династијске сукцесије у републикама, уске друштвене основе режима, велике корупције и неефикасне власти. Зато су током арапског пролећа у овим земљама настале широке анти-режимске коалиције, које су премостиле вишеструке друштвене расцепа, с јединим циљем да се уклоне султанистички владари.

Из ове анализе стабилног ауторитаризма у арапском пролећу не следи и да значајне политичке промене нису могуће у овим државама. Штавише, неки писци наглашавају да су арапски режими који почивају на нафтном богатству имали среће овог пута: масовни протести избили су крајем десетогодишњег раздобља у којем су цене овог минерала биле неувобичајено високе па су зато имали на располагању велике финансијске резерве неопходне за додатну куповину лојалности грађана и неутралисање протеста. Потенцијално смањење тражње за нафтом у наредним годинама, услед експанзије нових технологија за експлоатацију нафте у развијеним земљама Запада, може произвести битно различите околности. Наиме, одговарајући пад цена нафте могао би да, у пакету с трендом непрестаног повећања трошкова куповине лојалности, битно умањи капацитет ових режима да убеди грађане да одустану од политичких захтева и тако изазове политичку кризу (Gause III, 2013: 6, 25). Носиоци осталих ауторитарних режима такође немају разлога за велико задовољство. Значајан део становништва је и даље незадовољан чињеницом да не може да учествује у политичком животу, а још увек су присутни економски, социјални и демографски проблеми који су допринели избијању арапског пролећа.

ЛИТЕРАТУРА

- Achy, L. (2011). Why Did Protests in Algeria Fail to Gain Momentum? *Foreign Policy, The Middle East Channel* (31 March 2011) < http://mideastafrica.foreignpolicy.com/posts/2011/03/31/why_did_protests_in_algeria_fail_to_gain_momentum > . Accessed on 1 October 2013.
- Anderson, L. (2011). Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences between Tunisia, Egypt, and Libya. *Foreign Affairs* 90 (3): 2-7.
- Anderson, L. (1991). Absolutism and the Resilience of Monarchy in the Middle East. *Political Science Quarterly* 106 (1): 1-15.
- Anderson, L. (1987). The State in the Middle East and North Africa. *Comparative Politics* 20 (1): 1-18.
- Barany, Z. (2011). Comparing the Arab Revolts: The Role of the Military. *Journal of Democracy* 22 (4): 25-35.
- Beblawi, H. (1987). The Rentier State in the Arab World. In: H. Beblawi and G. Luciani (eds.), *The Rentier State: Nation, State and the Integration of the Arab World*. London: Croom Helm, pp. 85-98.
- Beblawi, H. and G. Luciani (eds.) (1987). *The Rentier State: Nation, State and the Integration of the Arab World*. London: Croom Helm.
- Bellin, E. (2012). Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring. *Comparative Politics* 44 (2): 127-149.
- Birrell, I. (2011). Bahrain and Libya Expose the Two Faces of Britain's Foreign Policy. *The Guardian* (13 September 2011) < <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/sep/13/bahrain-libya-britain-foreign-policy> > . Accessed on 2 October 2013.
- Bollen, K. (1983). World System Position, Dependency, and Democracy: The Cross-National Evidence. *American Sociological Review* 48 (4): 468-479.
- Bornhorst, F., S. Gupta and J. Thornton. (2009). Natural Resource Endowments and the Domestic Revenue Effort. *European Journal of Political Economy* 25 (4): 439-446.
- Chaudhry, K.A. (1994). Economic Liberalization and the Lineages of the Rentier State. *Comparative Politics* 27 (1): 1-25.
- Chehabi, H.E., and J.J. Linz. (1998). A Theory of Sultanism 1: A Type of Nondemocratic Rule. In: H. E. Chehabi and Juan J. Linz (eds.), *Sultanistic Regimes*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 3-25.
- Collier, P. and A.A. Hoeffler. (2004). Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers* 56 (4): 563-595.
- Diamond, L. (2008). *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World*. New York: Times Books.
- Dickinson, E. (2013). Sire, How Much Would You Spend to Stop the Next Arab Spring? *New Republic* (1 September 2013) < <http://www.newrepublic.com/article/114542/silent-arab-springs> > . Accessed on 9 October 2013.

- Gause III, G.F. (2013). Kings for All Seasons: How the Middle East's Monarchies Survived the Arab Spring. Doha: Brookings Doha Center.
- Gause III, G.F. (2011). Why Middle East Studies Missed the Arab Spring. *Foreign Affairs* 90 (4): 81-90.
- Geddes, B. (1999). What Do We Know About Democratization after Twenty Years? *Annual Review of Political Science* (2): 115-144.
- Goldstone, J.A. (2011). Understanding the Revolutions of 2011. *Foreign Affairs* 90 (3): 8-16.
- Goodwin, J. (2001). *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hiltermann, J. and T. Matthiesen. (2011). Bahrain Burning. *The New York Review of Books* (18 August 2011).
- Horne, A. (2006). *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962*. New York: New York Review of Books Classics.
- Huntington, S. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Jensen, N. and L. Wantchekon. (2004). Resource Wealth and Political Regimes in Africa. *Comparative Political Studies* 37 (7): 816-841.
- Jones, T. (2011). High Anxiety. *Foreign Policy, the Middle East Channel* (23 March 2011) < http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/03/23/high_anxiety >. Accessed on 2 October 2013.
- Leigh, D. and L. Harding. (2011). Wikileaks: Tunisia Knew Its Rulers Were Debauched. But Leaks Still Had Impact. *The Guardian* (2 February 2011) < <http://www.theguardian.com/media/2011/feb/02/wikileaks-exclusive-book-extract> >. Accessed on 3 October 2013.
- Levitsky, S. and L.A. Way. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linz, J.J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.
- Linz, J.J. and A. Stepan. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S.M. (1983). *Political Man: The Social Bases of Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S.M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review* 53 (1): 69-105.
- Lucas, R.E. (2004). Monarchical Authoritarianism: Survival and Political Liberalization in a Middle Eastern Regime Type. *International Journal of Middle East Studies* 36 (1): 103-119.
- Lynch, M. (2012). *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*. New York: PublicAffairs.
- Moghadam, V.M. (2008). Population Growth, Urbanization, and Unemployment. In: J. Schwedler and D.J. Gerner (eds.) *Understanding the Contemporary Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishing, pp. 281-307.

- Okruhlik, G. (1999). Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States. *Comparative Politics* 31 (3): 295-315.
- Przeworski, A., M.E. Alvarez, J.A. Cheibub and F. Limongi. (2002). *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roberts, H. (2013). The Revolution That Wasn't. *London Review of Books* (17 November 2013): 3-9.
- Roberts, H. (2011). Who Said Gaddafi Had to Go? *London Review of Books* (17 November 2011): 8-18.
- Ross, M.L. (2001). Does Oil Hinder Democracy? *World Politics* 53 (3): 325-361.
- Ross, M.L. (2012). *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Princeton: Princeton University Press. Kindle Edition.
- Sachs, J.D. and A.M. Warner. (1999). Nature Resource Intensity and Economic Growth. In: J. Mayer, B. Chambers and A. Farooq (eds.) *Development Policies in Natural Resource Economies*. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 13-38.
- Sala-i-Martin, X. and A. Subramanian. (2003). Addressing the Natural Resource Curse: An Illustration from Nigeria. *IMF Working Paper*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- SIPRI. (2013). *Sipri Military Expenditure Database*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- Snyder, R. (1998). Paths out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives. In: H.E. Chehabi and J.J. Linz (eds.) *Sultanistic Regimes*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 49-81.
- Stepan, A. and J.J. Linz. (2013). Democratization Theory and the "Arab Spring". *Journal of Democracy* 24 (2): 15-30.
- Vladisavljević, N. (2008). *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- World Bank. (2013a). GDP per capita. <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>>. Accessed on 10 October 2013.
- World Bank. (2013b). Urban Population. <<http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS/countries?display=default>>. Accessed on 1 October 2013.
- Yom, S.L. (2011). Jordan Goes Morocco. *Foreign Policy, the Middle East Channel* (19 August 2011) <http://mideastafrica.foreignpolicy.com/posts/2011/08/19/jordan_goes_morocco>. Accessed on 4 October 2013.
- Yom, S.L. and G.F. Gause III. (2012). Resilient Royals: How Arab Monarchies Hang On. *Journal of Democracy* 23 (4): 74-88.
- Zubaida, S. (2012). The "Arab Spring" in the Historical Perspectives of Middle East Politics. *Economy and Society* 41 (4): 568-579.
- Жиловић, М. (2013). Народ хоће да сруши режим: различите судбине северноафричких режима током арапских превирања. *Политичке перспективе* 3 (2): 77-101.

Nebojša Vladislavljević
University of Belgrade
Faculty of Political Science

Summary

DURABLE AUTHORITARIANISM IN THE ARAB SPRING

Large popular protests against non-democratic rule swept much of the Middle East during the Arab Spring. Why did non-violent and armed rebellions emerge in some countries, but not in others? Why did some autocrats fall from power under pressure “from below”, but not others? Theoretical debates on the impact of structural and institutional factors on the stability of political regimes and democratization suggest possible avenues for research. Oil wealth empowered some autocrats to avoid large popular protests and helped others to weather them out without major problems. Huge profits from oil exports reduced demands for political representation, enabled autocrats to “buy” loyalty of their population and strengthened the repressive apparatus, as well as the readiness of its members to use force against their political opponents. In addition, the survival of Arab monarchies, and of the Algerian regime, suggests that authoritarian regimes are more stable than sultanist (personalist) ones. The broader social base of authoritarianism and resulting regime coalitions, and strong political institutions, reduced the pool for recruitment of protesters and made a firm government response possible. Sultanistic regimes, by contrast, faced existential threat because of highly unpopular personalist rule and dynastic tendencies, narrow social base, widespread corruption and ineffective rule.

Keywords: the Arab Spring, popular protests, oil wealth, authoritarianism, sultanism, the Middle East.